

З ІСТОРІЇ РАКОВЕЦЬКОГО ЗАМКУ. ВИБРАНІ АСПЕКТИ ВІД СЕРЕДИНИ XIX СТОЛІТТЯ ДО 1939 РОКУ

Раковецький замок збудований у середині XVII століття галицьким підчашим Домініком Войцехом Бенявським. Згідно даних Олександра Чоловського, одного з перших дослідників замків Галичини та Поділля, наддністрянська фортеця була збудована перед 1657 роком, але остаточно закінчена тільки в 1660 році, про що мала інформувати дата, що на час написання праці О. Чоловського (1892) перебувала на пам'ятній таблиці в замку¹.

У перший період свого існування замок у Раківці виконував оборонну функцію. Вже в 1657 році, під час виправи трансільванського володаря Юрія II Ракоці проти Речі Посполитої, фортеця витримала облогу козацького загону, очолюваного Антоном². Незабаром після цього, в 1667 році Раковецький замок невдало облягали татари, а в 1672 і 1676 роках він був двічі захоплений і зруйнований турками. Наприкінці 70-х років XVII століття замок був відбудований і служив важливим пунктом під час молдавських походів Яна III Собеського. В 1768 році, під час Барської конфедерації замок був захоплений і знищений російськими військами³.

Після першого поділу Речі Посполитої в 1772 році Покуття перейшло під владу Австрійської імперії. Разом із розвитком військового мистецтва і втратою «прикордонного» характеру Покуття, котре раніше захищало Річ Посполиту від турецької, татарської і казацької загрози, замки втратили своє колишнє оборонне значення. З того часу вони почали використовуватись здебільшого як помешкання для власника, а часто, з огляду на складне економічне становище господарів, віддавались в оренду іншим особам, які не належали до шляхетського стану.

У XIX столітті Раковецький замок опинився в руках нового власника — Дверницького⁴, котрий заснував на його території фабрику з виробництва поташу. Його діяльність привела до пожежі, яка мала місце в 40-х роках XIX століття⁵. Черговими відомими нам власниками замку була графиня Софія Семінська, котра згадується в урядовому переписі з 1872 року⁶, і Самуель Баран, який під кінець XIX століття в урядових звітах названий власником замку і Раківця⁷.

У цілому, протягом XIX століття суспільна свідомість, у першу чергу в Галичині, фактично оминала увагою стан історичних пам'яток. Колишні замки розбирались на будівельні матеріали або

використовувались у господарських цілях, так як це було в Раковецькому замку в 40-х роках XIX століття, коли в ньому вироблявся поташ⁸.

Перші кроки з охорони історичних пам'яток у Галичині почали робитись тільки в другій половині XIX століття і були пов'язані із появою так званого консерваторського руху, скерованого на захист старовинних будівель. Консерватори, як державні урядовці, розпочали перші кроки з охорони пам'яток і їх збереження для нащадків: описували історію,

документували стан будівель, а також, у міру своїх можливостей, старались проводити їх консервацію і реставрацію. Вони виконували також виховну і освітню функції, популяризуючи локальну історію і звертали увагу населення на цінність історичних пам'яток. Перші сліди зацікавлення замком у Раківці, як історичною пам'яткою, можна віднайти в щоденнику консерватора Мечислава Потоцького, котрий вже в 1877 році, на жаль, безрезультатно (через брак коштів), добивався його реставрації⁹. Після цього, 5 березня 1891 року, згідно з «Протоколом засідання» Грона Консерваторів Східної Галичини, для Раковецького (і Чернелицького) замку був визначений офіційний опікун, котрим став Владислав Пшибиславський, який мешкав у селі Уніж¹⁰.

Наприкінці XIX століття були виконані також фотографії Раковецького замку, котрі стали складовим елементом Етнографічної Виставки, що відбулась у Коломиї в 1880 році. Їх автором був коломиїський фотограф Юліуш Дуткевич. Виставку відвідав сам цісар Франц Йосиф I, що свідчить про розуміння суспільно-політичними діячами історичної вартості наддністрянської фортеці¹¹. Короткий опис замку, разом із фотографією Д. Полонткевича, в популярному туристичному путівнику по Галичині, написаного Мечиславом Орловичем і виданим на кошти Академічного Туристичного Клубу у Львові. Це свідчить про те, що Раковецький замок був об'єктом туристичного відвідування пасіонатів минувшини вже напередодні Першої Світової війни¹².

На жаль, нічого не відомо про долю Раковецького замку в часи Першої світової війни. Консерватор Тадеуш Шидловський, котрий після закінчення війни описував стан історичних пам'яток у Галичині, обмежився лаконічним записом про замок у Раківці, віднотувавши тільки «досить добре збережений замок у Чернелиці [...] [і] величні руїни замку в Раковці. Ймовірно, обидва замки в часі війни були пошкоджені»¹³.

Трохи більше інформації про замок збереглося із міжвоєнного періоду. Серед них є цікаві матеріали Львівського управління консерваторів, в першу чергу звіти та кореспонденція про стан замку в Раківці і про небезпеку повного його знищення через брак необхідної державної опіки та підозру в розбиранні замку на будівельний матеріал місцевими мешканцями. Для відтворення цієї проблеми приведемо повністю деякі із збережених текстів. Вони, однак, становлять тільки фрагмент ширшої проблеми, якою був поганий стан історичних пам'яток у Галичині і постійний брак коштів на їх відновлення та брак зацікавлення місцевого населення станом пам'яток і вільне використання їх елементів (наприклад, каменю) в господарських цілях.

У листі голови Стрілецького Товариства в Незвиську, Цезаря Шашкевича, датованому 17 жовтням 1933 року і адресованому до голови Стрілецького Товариства в Городенці можемо знайти наступну цікаву інформацію про Раковецький замок: «Під час останнього періодичного перебування в Раківці на Дністром, я ствердив, що руїни місцевого замку, котрі донедавна були у відносно доброму стані, нищаться місцевою людністю, через розкрадання каміння, з котрого складаються замкові мури. (...) Проведене на місці обережне розпитування мешканців, звичайно ж, не дало результатів, оскільки всі одногосно твердять, що камінь походить із збірки на поверхні замкового схилу, а не з самого замку (...) мушу ствердити, що до недавнього часу фрагмент стіни, котрий з східного боку прилягає до «башти» був добре збережений — тепер стіна та зникла /дослівно!/ повністю (...) однозначно внаслідок розбирання її невідомими зловмисниками, які очевидно забрали камінь, знищуючи цю прекрасну і дорогу кожному полякові історичну пам'ятку (...)»¹⁴.

Як вказують архівні джерела, звернення члена Стрілецького Товариства було передане городенківському старості, котрий велів дослідити справу відділенню жандармерії в Незвиську. Внаслідок цього, вже 28 листопада 1933 року комендант постерунку Ян Срока, відписав старості: «... звітую, що до цього часу не виявлено жодних зловмисників, котрі б навмисно знищували і розбирали мури замкових руїн у Раківці і крали камінь (...) Крім того, на підставі отриманої від місцевих господарів інформації, виявлено, що мури згаданого замку часто обсипаються внаслідок атмосфе-

ричних діянь. Внаслідок цього частина каміння падає в середину замку, а частина назовні, де, через похилий терен, скочується на прилеглі поля і городи, а навіть спадає в Дністер, котрий протікає всього на відстані біля 8 метрів від замкових руїн»¹⁵.

У результаті проведеного слідства, яке не виявило конкретних винуватців, але показало поступовий занепад замкової будівлі, 2 листопада 1934 року консерватор наказав городенківському старості: «видати відповідний наказ, котрий має на меті належну охорону тієї цінної пам'ятки (...) виконати відповідну огорожу і очистити його (замок — М. А.) від сміття і всяких нечистот, а також не допустити до вибирання місцевими жителями каменю з мурів (...) Одночасно наголошую, що консерватор прибуде в найближчому часі на місце, щоб особисто ознайомитись із сучасним станом пам'ятки і визначити програму (обов'язкових) охоронних робіт»¹⁶.

Джерела, які до цього часу вдалося виявити, не конкретизують подальших кроків ані консерваторів, ані городенківського старости. Здається, однак, що ці кілька листів можуть пролити певне світло на сприйняття Ракавецького замку сучасниками. З одного боку, спостерігаємо окрему суспільну групу, котра розуміла історичну вартість замку. Мова йде про консерваторів, урядовців і діячів польських патріотичних організацій. Однак, їх можливості із збереження замку були обмежені з огляду на брак фінансів. Виходячи з цього, вони обмежувались тільки до спроб урегулювати ситуацію юридичним способом і забезпечення існуючого стану будівлі. З іншого боку, місцеве населення, котре постійно підозрювалось у розбиранні замкових мурів, взагалі не цікавилось долею і станом споруди. Цікаву позицію зайняла також місцева поліція, котра в своїх рапортах повністю прийняла версію місцевих мешканців, визнаючи, що Ракавецький замок розсипався винятково через природний вплив.

На жаль, з огляду на брак джерел, важко сказати чи в попередній або наступний період навколо Ракавецького замку виникали такі ж ситуації, як описана вище. Відомо тільки, що наддністрянська фортеця була об'єктом дослідження групи архітекторів з Варшавської Політехніки, котрі під керівництвом Богдана Гверкіна і Яна Захватовича обстежували її в 1935 і в наступних роках¹⁷. Результати інвентаризації, проведеної польськими дослідниками протягом академічного 1936/37 року, так і не були опубліковані та загинули під час Другої світової війни¹⁸. Видається правдоподібним, що проблеми необхідного забезпечення історичних будівель і поширення в суспільстві почуття відповідальності за місцеві пам'ятки, так і не були розв'язані ані в австро-угорський період, ані в міжвоєнні часи. Однак, завдяки праці невеликої групи пасіонатів історії, до нашого

часу збереглися цінні фотографії і описи замку, котрі можуть бути джерелом інформації для майбутніх поколінь дослідників та можуть служити заохоченням до подальших наукових пошуків.

ПОСИЛАННЯ:

1. Czołowski A. Dawne zamki i twierdze na Rusi Halickiej. — Lwyw, 1892. — S. 105.
2. Там само.
3. Orłowicz M. Przewodnik ilustrowany po Galicji, Bukowinie, Spiszu i Orawie i Śląsku Cieszyńskim. — Lwyw, 1919. — S. 166–168; Polak T. Zamki na Kresach. Białoruś, Litwa, Ukraina. — Warszawa, 1997. — S. 195–196; Івченко А., Пархоменко О. Україна. Фортеці, замки, палаци. — Київ, 2010. — С. 162–164.
4. На жаль, в науковій літературі не подається ім'я власника. Див.: Czołowski A. Dawne zamki i twierdze. — S. 105; Orłowicz M. Przewodnik ilustrowany po Galicji. — S. 166–168; Polak T. Zamki na Kresach. — S. 195.
5. A. Czołowski, Dawne zamki i twierdze. — S. 105.
6. Okrza Orzechowski K. Przewodnik statystyczno-topograficzny i skorowidz obejmujący wszystkie miejscowości z przysyłkami w Krylestwie Galicji W.X. Krakowskiem i X. Bukowinie, według najświeższych wskazywek urzędowych. — Kракyw, 1872. — S.68.
7. Dodatek do skorowidza dybr tabularnych wydanego przez Prof. Dr. Tadeusza Pilata. — Lwyw, 1890. — S. 170.
8. Така ситуація мала також місце в Чернелицькому замку, котрий після зміни власників біля 1892 року перейшов у власність Самуеля Мосберга, котрий намагався змінити його вигляд. Див.: Арсеніч М., Вибрані аспекти історії Чернелицького замку з кінця ХІХ століття до 1939 року // Ямгорів. — Ч. 22–23. — 2013. — С. 165–166.
9. Львівська Національна Наукова бібліотека України ім. В. Стефаника [далі: ЛННБУ]. — Відділ рукописів. — Ф. 26 УК-1. — Арк.72.
10. Центральний державний історичний архів у Львові — Ф. 616. — Оп. 1. — Спр. 16. — Арк. 14.
11. Katalog przedmiotów Wystawy Etnograficznej Oddziału Czarnohorskiego Towarzystwa Tatrzańskiego obejmującej powiaty: kołomyjski, kossowski, śniatyński, horodeński, zaleszczycki i borszczowski, połączonej z wystawą płodów gyrskich ktyra zaszczycona obecnością Najjaśniejszego Cesarza i Kryła Franciszka Jyzefa I otwartą została w dniu 15 września 1880 roku w Kołomyi. — Lwów, 1880. — S. 17.
12. Orłowicz M. Przewodnik ilustrowany po Galicji. — S. 166–168.
13. Szydłowski T. Ruiny Polski. Opis szkryd wyrządzonych przez wojnę w dziedzinie zabytków sztuki na ziemiach Małopolski i Rusi Czerwonej. — Lwów, 1919. — S. 99.
14. ЛННБУ. — Відділ рукописів. — Ф. УК. — Спр. 31. — Арк. 349 + зв.
15. Там само. — Арк. 347.
16. Там само. — Арк. 345.
17. Там само. — Спр 30а. — Арк. 113.
18. Sprawozdanie z działalności Zakładu Architektury Polskiej i Historii Sztuki Politechniki Warszawskiej w roku akad. 1936/37. — S. 116 (14).